دانشگاه هنر اسلامی تبریز
۱۳۷۸
دانشکده معماری و شهرسازی

۳

فیروزه اسلام
پژوهه معماری و شهرسازی اسلامی

دو فصلنامه علمی تخصصی ISSN: 2383-0247 سال دوم، پاییز و زمستان ۹۵

مقایسه تطبیقی دو نمونه دیدگاه کل‌نگر، پیش و پس از دورهٔ مدرن در معماری: نگاه طبایعی(بر مبنای طبیعیات) و نظریه سالینگروس(بر مبنای فیزیک نوین و ریاضی)
مجید حیدری دلگرم، محمدرضا بمانیان، مجتبی انصاری ۱

تغییر ادراک معنا از حرم امام رضا(ع) در نسبت با زمان
قاسم مطلبی، امین مهدوی، فرشته اسلامی، ثریا طاهری، سمیه گردی تختی ۱۵

معماری در نقاشی مکتب هرات
مهدی محمدزاده و مریم مسینه اصل ۲۷

مبانی شکل گیری مکان تعاملات اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی
احد نژاد ابراهیمی، مینو قره بگلو، امیرحسین فرشچیان.....۴۷

مقایسه گره های سنتی و الگوهای معاصر اسلامی با تمرکز بر کاربرد در معماری اسلامی
یحیی نوریان و محمدحسین کسرائی.....۶۳

بازشناسی تأثیر شغل و سطح اجتماعی مالکان مسلمان خانه‌های قجری بوشهر در شکل‌گیری سلسله‌مراتب محرمیت فضای ورودی
ندا ناصری، کورش مومنی، محمدامیر کاکی زاده، بهزاد وثیق.....۷۷

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

فیروزه اسلام
پژوهه معماری و شهرسازی اسلامی

دوفصلنامه علمی– تخصصی

سال دوم

شماره ۳

پاییز و زمستان ۹۵

ISSN: 2383-0247

صاحب امتیاز :	دانشگاه هنر اسلامی تبریز
مدیر مسئول :	دکتر محمد علی کی‌نژاد
سردبیر :	دکتر محمدتقی پیربابائی
جانشین سردبیر :	دکتر احد نژاد ابراهیمی
اعضای هیات تحریریه : (به ترتیب حروف الفبا)	دکتر محمدرضا بمانیان (استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه تربیت مدرس) دکتر محمدتقی پیربابائی (دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز) دکتر محمدرضا چناقلو (استاد دانشگاه صنعتی سهند) دکتر عیسی حجت (استاد دانشکده معماری پردیس هنرهای زیبا دانشگاه تهران) دکتر محمدعلی کی‌نژاد (استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز) دکتر اصغر محمدمرادی (استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران) دکتر مرتضی میرغلامی (استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز) دکتر حمید ندیمی (استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی) دکتر احد نژادابراهیمی (استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
مدیر داخلی :	دکتر مینو قره‌بگلو (استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
مسئولان امور اجرایی : (به ترتیب حروف الفبا)	مهندس حمزه پیربابایی، مهندس زهرا علی‌نام
اعضای مشاوران علمی : (به ترتیب حروف الفبا)	دکتر بهرام آجرلو، دکتر مازیار آصفی، دکتر آزیتا بلالی اسکویی، دکتر مرتضی پورمحمدی، دکتر حسن سجادزاده، دکتر فرزین حق‌پرست، دکتر یاسر شهبازی، دکتر عباس غفاری، دکتر اسلام کرمی، دکتر مهدی محمدزاده، دکتر لیلا مدقالچی، دکتر آیدا ملکی، مهندس مهدی نارنگی، دکتر مسعود ناری قمی، دکتر مسعود وحدت‌طلب، دکتر علی وندشعاری، دکتر پریسا هاشم‌پور
ویراستار ادبی :	حمیده حرمتی (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
ویراستار لاتین :	کاظم پورالوار (مربی دانشگاه هنر اسلامی تبریز)
آدرس پستی :	تبریز، میدان ساعت، کوچه مقصودیه، خیابان مصلی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز
تلفن :	۰۴۱-۳۵۵۴۱۸۱۳
سایت اختصاصی :	Firooze-islam.ir
نشانی الکترونیک :	firooze.islam@tabriziau.ac.ir

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

تغییر ادراک معنا از حرم امام رضا (ع) در نسبت با زمان

قاسم مطلبی[1*]، فرشته اسلامی[2]، ثریا طاهری[3]، سمیه گُردی تختی[4]، امین مهدوی[5]

۱. استادیار دانشکده معماری ، پردیس هنرهای زیبا ، دانشگاه تهران ، ایران

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری ، دانشکده معماری و شهرسازی و هنر اسلامی ، دانشگاه فردوسی مشهد ، ایران

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری ، دانشکده معماری و شهرسازی و هنر اسلامی ، دانشگاه فردوسی مشهد ، ایران

٤. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری ، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی ، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی ، تهران ، ایران

۵. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری ، دانشکده معماری و شهرسازی و هنر اسلامی ، دانشگاه فردوسی مشهد ، ایران

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۳/۷، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/٦/۲۵)

چکیده

امروزه جایگاه بین‌المللی شهر مشهد به‌عنوان یکی از قطب‌های مذهبی و فرهنگی جهان اسلام، ضرورت برجسته کردن حرم مطهر، توجه به بافت پیرامونی و در نتیجه ساماندهی آن را به‌روشنی نمایان می‌سازد. عدم توجه به احیا و ساماندهی این بافت می‌تواند سبب کاهش جذب گردشگر، جابجایی جمعیت ساکن، رکود وضعیت اقتصادی و مهمتر از همه، از بین رفتن هویت و نقش مذهبی- فرهنگی آن گردد. در مقابل آشکار است که افزایش کیفیت معنایی و بصری عرصه‌های شهری می‌تواند عامل مهمی در جذب گردشگران مذهبی از سرتاسر نقاط جهان به شهر مشهد و همچنین حفظ ابعاد هویتی و خاطره‌ای نزد ساکنین و زوار محلی باشد.

در پژوهش حاضر سعی بر آن بوده تا به این پرسش که کدام‌یک از ابعاد ادراک محیط حرم درگذر زمان دستخوش تغییر شده، پاسخ داده شود. قلمرو مکانی این پژوهش خیابان‌های منتهی به حرم بوده و در تحقق آن از راهبرد اسنادی و پیمایش اجتماعی استفاده شده است. تأکید این جستار بر تغییر وجوه معنایی ادراک منظر بافت پیرامون حرم مطهر امام رضا (ع) درگذر زمان بوده و ارزیابی آن در ابعاد شناختی، احساسی، تفسیری و ارزش‌گذاری انجام یافته است. تعداد اعضای نمونه مرحله نظرسنجی ۱۰۵ نفر می‌باشد که به روش تصادفی انتخاب و پرسش‌نامه‌ای شامل سؤالات باز و بسته میان آنان توزیع شده؛ همچنین تحلیل داده‌ها با استخراج ضریب رگرسیون میان متغیرهای مستقل و وابسته در نرم‌افزار SPSS 16 و Exel ارزیابی گردیده است.

نتایج نشان می‌دهند که به سبب ظرفیت پایین بافت کنونی پیرامون حرم، بیشترین تأثیر بر تمایل افراد به تغییر محیط به ترتیب متوجه بعد شناختی، تفسیری، ارزشی و در نهایت بعد احساسی است که این نشان‌دهنده عدم توجه به ابعاد ادراکی، معنایی و به‌ویژه در بعد شناختی است که در معنادار شدن بیشتر محیط کمک مؤثری می‌نماید.

واژگان کلیدی

ادراک، معنا، هویت، حرم مطهر امام رضا(ع).

* نویسنده مسئول مکاتبات: E-mail: motalebi@ut.ac.ir

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

مقدمه

با توجه بـه موضـوعاتی کـه در مقولـه‌ی مرمـت و نوسـازی بافت‌های تاریخی (ازجملـه بافـت‌هـای پیرامـون مکـان‌هـای مقدس) و نیز جایگاه معنوی ایـن محـدوده‌هـا در نظـر مـردم مطرح است، به نظر می‌رسد که تهیه‌ی هر طرح و برنامه‌ای در جهت افزایش کیفیت این بافت‌ها، ویژگی‌های خاص خود را می‌طلبد که غفلت کردن از این ویژگی‌ها بزرگترین آسـیب را برای شهر و به‌تبع آن بـرای فرهنـگ عمـومی جامعـه در پـی خواهد داشت. طبیعی است که در صورت حضور عنصـر یـا عاملی مقدس در هر محـدوده‌ای، اهمیـت بافـت پیرامـون آن عنصر و لزوم توجه بـه نتـایج هرگونـه اقـدام در آن بافـت را دوچندان می‌نماید (نقی زاده ۱۳۹۳، ۲۰).

در شهرهای امروزی به‌ویژه کلان‌شهرها موضوع هویت و دگرگونی آن، به یکی از مهمترین مباحث در میان مسئولین و طراحان شهری تبـدیل شـده اسـت. در ایـن میـان مشـهد به‌عنوان دومین کلان‌شهر مذهبی جهان، نقـش هویـت‌سـاز و تأثیرگذاری در میان شهرهای ایـران اسـلامی بـه عهـده دارد (پویان، حسین زاده و مقدسیان ۱۳۹۲، ۸۵۵). امروزه جایگاه بین‌المللی شهر مشهد به‌عنوان یکی از قطب‌هـای مـذهبی و فرهنگی جهان اسلام و تشیع، ضرورت برجسته کردن حـرم مطهر، توجه به بافت پیرامـونی و درنتیجـه سـاماندهی آن را به‌روشنی نمایان می‌سازد. این در حالی است که عدم توجـه به احیا و ساماندهی بافت فرسوده پیرامون حـرم، رفتـه‌رفتـه می‌تواند موجـب کـاهش امنیـت اجتمـاعی، بـی‌اعتمـادی و جابجـایی جمعیـت سـاکن، رکـود وضـعیت اقتصـادی و همچنین از بین رفتن هویت و نقش مذهبی- فرهنگی قـدیم آن شود (اسحاقیان، حسنی و سـید الحسـینی ۱۳۹۱، ۳). در دهه‌های اخیـر، میـزان سـاخت‌وسـازهای شـهری در مشـهد به‌خصوص در قسـمت مرکـزی شـهر، بـه‌طـور چشـمگیری افزایش یافته است (پویـان، حسـین زاده و مقدسـیان ۱۳۹۲، ۸۵۵). به‌گونه‌ای که امروزه برج‌هـای سـر بـه فلـک کشـیده، مرکز زیارتی این پایتخت معنـوی را در برگرفتـه و دیگـر در خیابان‌های منتهی به حرم امام هشتم (ع) اثـری از معنویـت و هویت رضوی دیده نمی‌شود. خاطرات جمعی، حـس تعلـق مردم و جنبه‌های یادمانی و فرهنگ بـومی بـه‌نوبـه خـود، از معیارهـای مهـم در ارزش‌گـذاری آثـار، ابنیـه و بافـت‌هـای تـاریخی هسـتند. مسـلماً طراحـان مجـاز بـه از بـین بـردن خاطرات ارزشمند جمعی در شـهرهای دارای ویژگـی‌هـای معنوی نیستند (مسعود و بیگ‌زاده شهرکی۱۳۹۲، ٤).

۱- پرسش‌های تحقیق

- چه عواملی در تغییر ادراک زائـرین و مجـاوران از حـرم مطهر امام رضا(ع) در طول زمان تأثیر داشته است؟
- کدام‌یک از ابعاد ادراک معنا، در بافت پیرامـون حـرم در نسبت با زمان دستخوش تغییر گردیده است؟

۲- روش تحقیق

تحقیق حاضر از روش ترکیبی بهره می‌برد. بخش نخست ایـن نوشتار به مباحث نظری و شناخت ادبیات موضوع مـی‌پـردازد که به‌واسطه استفاده از راهبردهـای کیفـی در بسـتر مطالعـات کتابخانـه‌ای میسـر مـی‌گـردد. بخـش دوم بـه مـورد پژوهـی اختصاص دارد و از راهبرد کمّی در بستری پیمایشی[1] اسـتفاده نموده که ابـزار اصـلی آن پرسـش‌نامـه اسـت؛ لـذا مجموعـه پرسش‌هایی (باز و بسته) بـرای بررسـی ادراک شـهروندان بـر اساس مباحث نظری بخش نخست تنظیم شده است.

به دلیل مشخص نبودن جامعه آماری از فرمـول کـوکران برای تعیین حجم نمونه در جامعه نامحدودجهت حجم نمونه می‌توان استفاده کرد (حبیب‌پور و صفری ۱۳۸۸). با توجـه بـه محاسبات انجام شده ۱۰۵ نفر بـه‌عنـوان نمونـه آمـاری مـورد مطالعه برآورد گردید که به روش تصادفی انتخاب شده‌اند[2].

۳- پیشینه تحقیق

در پژوهشی بـا عنـوان «بازشناسـی نظـام معـانی محیطـی در محیط‌های تاریخی با تأکید بر تحـولات اجتمـاعی مخاطبـان» (کاظمی و بهزادفر ۱۳۹۲)، چگونگی ادراک معانی محیطـی از سوی مخاطبان و سنجش گوناگونی‌های آن، بر پایه تفاوت در سطح تحول‌یافتگی اجتماعی افراد صورت گرفته است؛ یافته‌ها نشان می‌دهد که افراد با سطح تحول‌یافتگی پایین‌تر بـه دنبـال

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

کشف معانی گذشته، افراد با سطح تحول‌یافتگی بالا به دنبال خلق معانی جدید و دسته سوم که در گروه میانه (که درصد بالایی را تشکیل می‌دهند) قرار می‌گیرند، در پی تغییر معانی دیروز و تداوم آنها متناسب با شرایط تحولات امروزی هستند. در پژوهشی دیگر که به تدوین اصول و معیارهای ادراک فضایی در معماری بازارهای ایرانی پرداخته است (عباسی، حبیب و مختاباد امرئی ۱۳۹٤)، ویژگی‌های نظام کارکردی، ادراکی و معنایی بازار ایرانی و تبیین مدل مفهومی آنها مورد بررسی قرار گرفته و درنهایت مدل جامع مفهومی ادراک فضایی بازارهای سنتی ایران ارائه شده است. در شناسایی مؤلفه‌های ارتقاء کریدورهای بصری در شریان‌های شهری (کابلی فرشچی و دیگران ۱۳۹۲)، رابطه‌ی حمل‌ونقل،

جدول ۱: بررسی تحقیقات مرتبط با موضوع پژوهش در سطح ملی و بین‌المللی

محققان	عنوان تحقیق	روش و ابزار مورداستفاده	متغیرهای موردمطالعه	نتیجه‌گیری
کاظمی و بهزاد فر ۱۳۹۲	بازشناسی نظام معانی محیطی در محیط‌های تاریخی با تأکید بر تحولات اجتماعی مخاطبان.	روش همبستگی و تفسیری_ تاریخی. گردآوری اطلاعات، اسنادی- میدانی و داوری داده‌ها با آزمون کای دو است.	کنکاش در چگونگی ادراک معانی محیطی از سوی مخاطبان و سنجش گوناگونی‌های آن، بر پایه تفاوت در سطح تحول‌یافتگی اجتماعی افراد.	افراد با سطح تحول‌یافتگی پایین‌تر به دنبال کشف معانی گذشته، افراد با سطح تحول‌یافتگی بالا به دنبال خلق معانی جدید و دسته سوم (درصد بالایی) که در گروه میانه قرار می‌گیرند، در پی تغییر معانی دیروز و تداوم آنها متناسب با شرایط تحولات امروزی هستند.
عباسی، حبیب و مختاباد امرئی ۱۳۹٤	تدوین اصول و معیارهای ادراک فضایی در معماری بازارهای سنتی ایران	روش تحلیلی-اکتشافی و شیوه تحلیل کیفی بوده، بدین منظور دو شیوه تکوین استقرایی و به‌کارگیری قیاسی مقوله‌ها استفاده‌شده است.	مقاله حاضر به تدوین اصول و معیارهای ادراک فضایی در معماری بازارهای ایرانی پرداخته است.	ویژگی‌های نظام کارکردی بازار ایرانی و نظام ادراکی در بازار ایرانی و نظام معنایی بازار ایرانی و تبیین مدل مفهومی آن‌ها موردبررسی قرار گرفته و در نهایت مدل جامع مفهومی ادراک فضایی بازارهای سنتی ایران ارائه شده است.
کابلی فرشچی و دیگران ۱۳۹۲	شناسایی مؤلفه‌های ارتقاء کریدورهای بصری در شریان‌های شهری	پرسش‌نامه و مشاهده و سپس با کمک نرم‌افزار SPSS داده‌های پرسش‌نامه تحلیل شده است.	رابطه حمل‌ونقل، درختان، نوع نما، ارتفاع، رنگ، فرم بناها، ترافیک با دید به حرم و حضور پذیری	نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که با به‌کارگیری مناسب معیارهای طراحی آگاهانه محور دید می‌توان زمینه پیوند عاطفی معنایی و رابطه شناختی ادراکی شهر و شهروندانش را فراهم آورد.
Shamsuddin and Ujang 2008	ساخت مکان: نقش دلبستگی در ایجاد حس مکان خیابان سنتی در مالزی	مطالعات کتابخانه‌ای، سپس نظرسنجی از ۲۲۰ نفر و مصاحبه با ۲٤ نفر از کاربران این خیابان	مفهوم مکان و حس مکان، دلبستگی مکان، مفهوم خیابان سنتی، نقش دلبستگی در حس مکان، معانی مرتبط با دلبستگی مکان: دسترسی و خوانایی، شور، نشاط و تنوع، معامله، تمایز و راحتی.	دلبستگی به خیابان سنتی قوی است و درک از هویت مکان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. خیابان مکانی مهم در تداوم فعالیت اقتصادی و مکانی معنادار در برجسته ساختن فرهنگ و هویت منطقه است. دلبستگی باید در طراحی هنگام توسعه مجدد در نظر گرفته شود.
Farrar 2011	فراموشی، نوستالژی و سیاست درباره مکانهای خاطره‌انگیز	مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادیوبا استفاده از روش تحلیل متن به بررسی پرداخته‌شده است.	خاطره و مکان در نظریه سیاسی، فراموشی، نوستالژی، تخلخل: پاسخی به بحران مکان‌های یادبود.	ایجاد مکان با توجه کمتر به توسعه اقتصادی و توجه بیشتر به چگونگی خوانش فضا و تاریخ مکان می‌تواند در خلق و حفظ و ارزیابی نشاط فضاهای شهری مؤثر باشد.

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

درختان، نوع نما، ارتفاع، رنگ و فرم بناها، ترافیک با دید به حرم و حضورپذیری مردم مورد بررسی قرار گرفته که نشان می‌دهد با به‌کارگیری مناسب معیارهای طراحی آگاهانه کریدورهای بصری و محور دید، می‌توان زمینه پیوند عاطفی معنایی و رابطه شناختی ادراکی شهر و شهروندان را فراهم آورد. پژوهش دیگری در کشور مالزی صورت گرفته (Shamsuddin and Ujang 2008) که نشان‌دهنده دلبستگی قوی به خیابان سنتی با تأکید بر این موضوع است که این دلبستگی درک از هویت مکان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. یافته‌های بر اساس خیابان مکانی مهم در تداوم فعالیت اقتصادی و مکانی معنادار در برجسته ساختن فرهنگ و هویت منطقه است. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که دلبستگی به مکان می‌بایست در طراحی هنگام توسعه مجدد در نظر گرفته شود. از سوی دیگر ایجاد مکان با توجه کمتر به توسعه اقتصادی و توجه بیشتر به چگونگی خوانش فضا و تاریخ مکان می‌تواند در خلق، حفظ و ارزیابی نشاط فضاهای شهری مؤثر باشد (Farrar 2011). جدول ۱ محورهای اصلی و یافته‌های پژوهش در ادراک معانی در بافت‌های شهری را که به روش‌های مختلف صورت گرفته است نشان می‌دهد.

٤- ادبیات موضوع

٤-١- ادراک

ادراک، فرآیند کسب اطلاعات از محیط اطراف انسان و موضوعی فعال و هدفمند است (لنگ ١٣٨٦، ٩٧). ادراک فرایندی ذهنی است که طی آن تجارب حسی معنادار می‌شوند و انسان از این طریق روابط امور و معانی اشیا را درمی‌یابد (Greenberg, Aminoff and Simon 2009, 204).

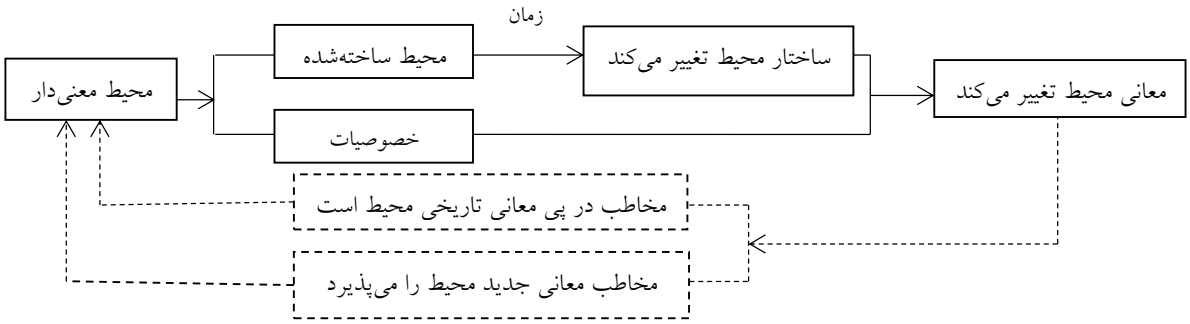
در تعریف‌های گوناگون ارائه شده از ادراک، خلق معنی و معنی‌دار شدن یافته‌های حسی و نیز ذهنی بودن فرآیند ادراکی نقش محوری دارد. از این منظر ادراک به معنای فرایند ذهنی یا روانی است که گزینش و سازمان‌دهی اطلاعات و در نهایت معنابخشی به آنها را به‌گونه‌ای فعال بر عهده دارد (ایروانی و خداپناهی ١٣٧١، ٢٥).

در دو دهه اخیر بسیاری از متفکران بر این عقیده بوده‌اند که بخش قابل‌توجهی از فرایند ادراک محیط طبق نظریه کنش متقابل ادراک (مکتب ارتباط) صورت می‌گیرد که در آن تداعی معانی در چارچوب ارزش‌های تاریخی و فرهنگی نقش بسزایی دارد. در این نظریه رابطه‌ای پویا و دوسویه میان فرد با محیط برقرار می‌شود و فرد برحسب تجربه، نیازهای خود را در شرایط پیشرو بازمی‌یابد (لنگ ١٣٨٦)؛ بنابراین افراد همواره در محیطی مبتنی بر ذهنیت‌های تاریخی و فرهنگی قرار دارند. ایتلسون (١٩٧٨) چهار بعد برای ادراک معرفی میکند: *بعد شناختی* شامل فکر کردن در مورد محرک محیطی، سازمان دادن و ذخیره است؛ در واقع این جنبه به معنادارشدن محیط برای ما کمک می‌کند. *بعد احساسی* شامل احساسات ما که بر درک محیطی ما اثر می‌گذارد و در مقابل آن درک از محیط نیز بر احساسات ما مؤثر است. *بعد تفسیری* شامل معانی و مفاهیمی است که از محیط به دست می‌آید. در این بعد ما به خاطرات و اندوخته‌های ذهنی خود برای مقایسه و تفسیر محرک‌های جدید محیطی تکیه داریم. *بعد ارزش‌گذاری* شامل ارزش‌ها و ترجیحاتی است که خوب‌ها و بدها را می‌سازند. تصویر ذهنی از محیط نتیجه فرآیندی است که طی آن تجربه‌های شخصی از محیط به همراه سیستم ارزشی هر شخص، نقش عمده‌ای در درک محرکات محیطی ایفا می‌کند (فیضی و اسدپور ١٣٩٢، ١١١).

٤-٢- ادراک معانی محیط

از نظر راپوپورت محیط علاوه بر عناصر کالبدی، شامل پیام‌ها، معانی و رمزهایی است که مردم براساس نقش‌ها، توقعات، انگیزه‌ها و دیگر عوامل آنها را رمزگشایی و درک می‌کنند و در مورد آن به قضاوت می‌پردازند (Rapoport 1990). از دیدگاه لینچ «ادراک» تظاهر عینی معناست بنابراین معنای فضای شهری به‌واسطه حضور در فضا و ادراک آن تعیین می‌شود (سجاد زاده و پیربابائی ١٣٩١، ١٨١). در واقع می‌توان گفت تعامل انسان با محیط نیز از طریق همین معانی و پیام‌های عناصر مختلف موجود در مکان صورت می‌پذیرد. در واقع کشف معنی این پیام‌ها، ارتباط انسان با مکان را برقرار می‌کند؛ بنابراین یکی از جنبه‌ها و اهداف اصلی و اساسی ارتباطات و تعاملات میان این دو، دریافت و ادراک معانی مکان می‌باشد (مدیری ١٣٩١، ٤٥). ارتباط مثبت بین فرد و مکان کالبدی، با احساس رضایت روحی او از روابط اجتماعی موجود در مکان مرتبط است به‌گونه‌ای که تجارب و تعاملات اجتماعی که در مکان اتفاق می‌افتد، امکان معنا بخشیدن به آن را برای فرد میسر می‌نماید. برخی از محققان دلبستگی به مکان را مبتنی بر مشارکت مردم در مکان، میزان

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]



نمودار ۱: نمودار مدل مفهومی چارچوب نظری تحقیق

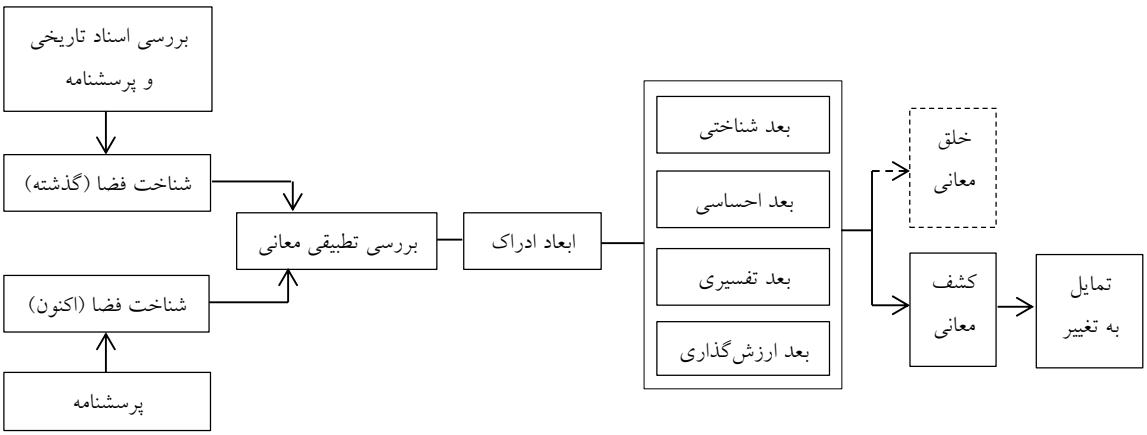
اشتغال در شبکه‌های اجتماعی و تعاملات فرهنگی دانسته‌اند (حیدری، مطلبی و نکویی‌مهر ۱۳۹۳، ۱۸). دلبستگی به مکان عموماً پس از کسب تجربه‌ی درازمدت افراد از یک مکان اتفاق می‌افتد و در این فرایند، مکان معنای وسیعی برای فرد می‌یابد (Kaplan 1995, 172). یکی از مؤثرترین ویژگی‌های مکان که در ارتقای دلبستگی افراد به آن مکان نقش دارد، فعالیت‌ها و تعاملات بین انسان- مکان است (Rubistain and Parmelee 1992; Relph 1976). درواقع این امر ریشه در نحوه تعامل افراد با مکان کالبدی و اجتماعی در قالب تعاملات شناختی، رفتاری، عاطفی و معنایی دارد که نتیجه آن دلبستگی به مکان است؛ به این ترتیب که نوع فعالیت‌های موجود در مکان، سبب کسب معنا از مکان می‌گردد و کسب معنا، خود زمینه‌ساز دلبستگی به مکان است (Relph 1976; Brown and Perkins 1992).

۵- مدل مفهومی و عملیاتی تحقیق

مرور ادبیات تحقیق در چارچوب متغیرهای مورد بررسی نشان می‌دهد که معنی‌داری محیط، با پدیدار شدن تغییر در خصوصیات انسان و محیط در بستر زمان همواره می‌تواند سطوح مختلفی از تحول را در خود بپذیرد. ازاین‌رو می‌توان انتظار داشت که مخاطبان معانی کاملاً متفاوتی از محیط، نسبت به تجربه گذشته خود استنباط نمایند. جدید بودن معنی در این فرآیند را می‌توان به مثابه خلق معنی از سوی مخاطبان قلمداد نمود. درحالی‌که در بخشی از جامعه معانی محیطی تداوم می‌یابد، این بخش همواره در پی کشف و بازآفرینی همان معانی اولیه و تاریخی هستند. با توجه به مطالب ذکرشده، چارچوب نظری و مدل مفهومی تحقیق به‌صورت نمودار زیر قابل تدوین است. مدل عملیاتی تحقیق، زمینه و بستر لازم برای آزمون فرضیات، با اتکا بر متغیرهای موجود در مدل مفهومی تحقیق را فراهم می‌سازد.

۶- معرفی محدوده‌ی مورد مطالعه

قلمرو مکانی این تحقیق شهر مشهد می‌باشد. منشأ پیدایش این شهر تا حد زیادی متکی بر وجود مرقد مطهر حضرت رضا (ع) است. مسیرهای منتهی به حرم مطهر و بافت‌های شهری حاشیه آن در حال حاضر دارای ضریب تراکم بالایی بوده و به



نمودار ۲: مدل عملیاتی تحقیق بر پایه چارچوب نظری تحقیق

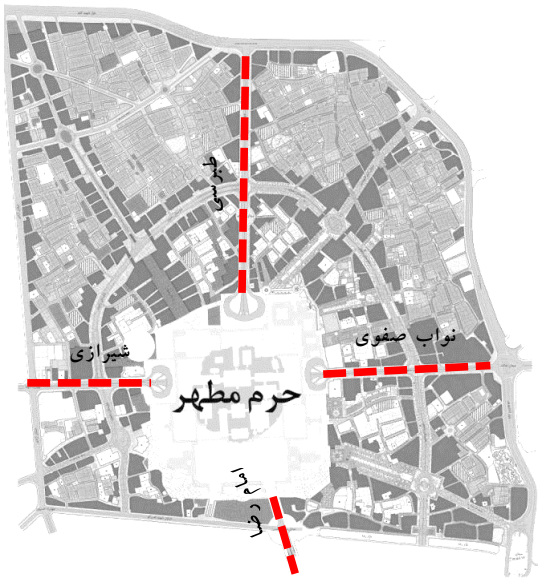
[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

واسطه‌ی تردد و اقامت زائران بارگاه ملکوتی امام رضا (ع)نسبت به سایر نقاط شهری از امتیازات ویژه‌ای برخوردار هستند.

محدوده مورد مطالعه در این پژوهش، خیابان‌های شیرازی، نواب صفوی، امام رضا و طبرسی شهر مقدس مشهد می‌باشد. این خیابان‌ها به عنوان پر رفت و آمدترین خیابان های شهر باسابقه ای طولانی بوده که در سال های اخیرمسئولین شهری اقدامات گسترده‌ای را برای بازسازی و بهسازی آنها و بافت اطرافشان آغاز کرده‌اند که این تغییرات باید متناسب با روحیه‌ی تاریخی و هویتی مرکز شهر مشهد به عنوان شهری اسلامی خود را معرفی نماید.

۶-۱- معرفی خیابان‌های مورد مطالعه

در چهار سوی حرم علی‌بن موسی‌الرضا، چهار خیابان با نام‌های طبرسی (شمال)، امام رضا (جنوب)، نواب‌صفوی (شرق) و شیرازی (غرب) وجود دارد. خیابان طبرسی یکی از خیابان‌های پر رفت‌وآمد در مرکز شهر مشهد است. خیابان امام رضا (تهران قدیم) حد فاصل حرم و ترمینال مسافربری است. این خیابان به دلیل تردد بیشتر زائرین (به دلیل وجود ترمینال) دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد. خیابان نواب صفوی (پایین خیابان قدیم) واقع در شرق حرم مطهر و میدان وحدت تقاطع مهم آنها است. خیابان شیرازی (بالاخیابان قدیم) حد فاصل حرم و میدان شهدا است. این خیابان به دلیل تردد بیشتر



تصویر ۱: موقعیت خیابان‌های واقع در اطراف حرم مطهر

مجاورین (وجود تراکم جمعیتی در غرب حرم) دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد[۳].

بازسازی‌های انجام گرفته در خیابان‌های مذکور در سال‌های اخیر بدون توجه به روحیه تاریخی مذهبی بافت پیرامون حرم صورت گرفته است. درگذشته موقعیت حرم مطهر به گونه‌ای بود که حتی از دورترین فاصله نیز بارگاه رضوی دیده می‌شد اما اکنون از برخی خیابان‌های منتهی به حرم مطهر هم نمی‌توان حرم مطهر را مشاهده کرد و این نقطه ضعفی بزرگ در شهرسازی است (جدول ۲).

۷- محتوای پرسشنامه

محتوای پرسشنامه علاوه بر سؤالاتی مربوط به جنسیت، میزان تحصیلات و ...، شامل ۱۴ پرسش (۱۱ پرسش بسته و ۳ پرسش باز) است که درخصوص سنجش ترجیح و ادراک شهروندان از معماری و منظر بافت پیرامون حرم امام رضا(ع) می‌باشد. ترجیح شهروندان توسط پرسش‌های بسته به صورت داوری ارزشی ۵ مرحله‌ای درمقیاس لیکرت شامل خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد تنظیم شده است. پرسش‌ها بر اساس ابعاد چهارگانه ادراک ایتلسون (۱۹۷۸) به شرح زیر قابل تقسیم‌اند:

بعد شناختی شامل پرسش‌ها در خصوص میزان رؤیت‌پذیری بارگاه مقدس در میان سایر بناهای موجود (شاخص بودن و محور دید)؛ *بعد احساسی* شامل پرسش‌هایی درخصوص نوع احساس ایجاد شده در مخاطب در مواجهه با این محیط (حال و هوای معنوی)؛ *بعد تفسیری* شامل پرسش‌های مربوط به همخوانی، تمایز و معانی موجود در محیط (هماهنگی تغییرات بافت با حرم، مطلوبیت کاربری‌های اطراف)؛ *بعد ارزش‌گذاری* شامل ارزش‌ها و ترجیح‌هایی است که خوب‌ها و بدها را می‌سازند (جایگزینی برای وضعیت موجود، نحوه دید به حرم) (جدول ۳).

۸- یافته‌های پژوهش

۸-۱- مشخصات افراد

تعداد پرسش‌شوندگان از نظر پراکندگی ۵۲ درصد زن و ۴۸ درصد مرد می‌باشند. ۶۵ درصد از پرسش‌شوندگان دارای تحصیلات دانشگاهی کارشناسی و بالاتر بوده و ۳۵ درصد نیز تحصیلات خود را پایین‌تر از کارشناسی اعلام کرده‌اند. ۲۵

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

جدول ۲: مقایسه بافت اطراف حرم مطهر و خیابان‌های آن در سال ۱۳۵۵ و ۱۳۹۵

موقعیت	بافت پیرامون حرم مطهر	خیابان طبرسی	خیابان امام رضا	خیابان نواب صفوی	خیابان شیرازی
سال ۱۳۵۵					
سال ۱۳۹۵					

درصد پرسش‌شوندگان زائر و ۷۵ درصد آنان ساکن مشهد بوده و ۷۲,۳ درصد پرسش‌شوندگان در بازه سن ۴۰-۲۰ و ۲۷,۷ درصد افراد سن بالای ۴۰ سال داشته‌اند.

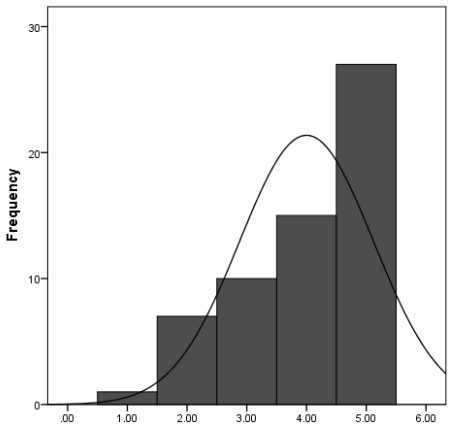
۸-۲- تحلیل پرسشنامه‌ها

جهت سنجش میزان تمایل افراد به تغییر در محیط بیش از ۸۰ درصد افراد علاقه‌مند بـه تغییـر بافـت کنـونی پیرامـون حـرم می‌باشند (تصویر ۲).

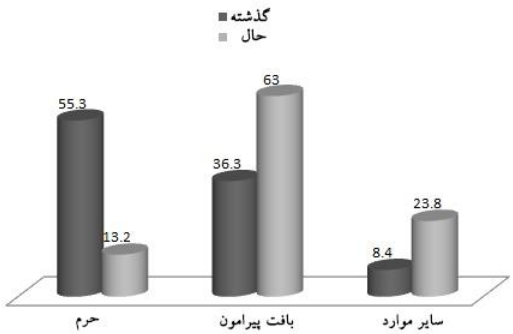
در پاسخ به پرسش «خاطره ثبت شـده در ذهـن افـراد از بافت پیرامون حرم در گذشته»، ۵۵,۳ درصد افراد از خود حرم و ۳۶,۳ درصد افراد از بافت پیرامون حرم خاطره داشـته‌انـد و در حال حاضر «تصویر ذهنی جایگزین شده خاطرات گذشته» ۱۳,۲ درصد افراد از خود حـرم و ۶۳ درصـد افـراد از بافـت پیرامون حرم می‌باشد (تصویر ۳).

جدول ۳: شناخت متغیرهای ملاک و پیش‌بین

متغیر ملاک	تمایل به تغییر محیط	
متغیر پیش‌بین	شناختی	شاخص بودن حرم (گذشته و حال) محور دید
	احساسی	حال و هوای معنوی حرم (گذشته و حال)
	تفسیری	هماهنگی با بافت مطلوبیت کاربری اطراف
	ارزشی	نحوه دید به حرم فاصله ساختمان‌ها از حرم



تصویر ۲: نمودار هیستوگرام علاقه‌مندی افراد به تغییر در بافت



تصویر ۳: خاطره ثبت شده در ذهن افراد از حرم و بافت پیرامون آن در گذشته و حال

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

۸-۲-۱- آزمون همبستگی پیرسون

جهت بررسی میزان تعیین‌کنندگی متغیرها، از آزمون رگرسیون چندمتغیره استفاده خواهیم نمود؛ بدین معنی که به تبیین و تخمین تغییرات متغیر وابسته از طریق متغیرهای مستقل می‌پردازیم. با توجه به این مسئله که تنها متغیرهایی را می‌توان به عنوان متغیر پیش‌بین وارد آزمون رگرسیون کرد که دارای رابطه معنادار با متغیر ملاک باشند، ابتدا می‌بایست به کمک آزمون همبستگی پیرسون، از وجود رابطه معنی‌دار میان متغیرهای پیش‌بین و ملاک اطمینان حاصل کرد. میزان همبستگی متغیرهای پیش‌بین نسبت به متغیر ملاک دارای Sig.<0.05 و در نتیجه رابطه معنی‌دار می‌باشند. در مرحله بعد داده‌ها وارد آزمون رگرسیون چندمتغیره خواهند شد تا میزان تأثیر هر متغیر بر متغیر ملاک سنجیده شود.

۸-۲-۲- آزمون رگرسیون چندمتغیره

آزمون رگرسیون چندمتغیره تحقیق با استفاده از روش Enter (همزمان) انجام گرفته است که در آن تأثیر متغیرهای چهار بعد ادراک بر میزان علاقه‌مندی مردم به تغییر در محیط سنجیده می‌شود تا دریابیم کدام یک از متغیرهای پیش‌بین می‌توانند به طور معنی‌داری متغیر ملاک را پیش‌بینی کنند و کدام یک پیش‌بینی‌کننده‌ی قوی‌تری هستند.

ضریب همبستگی چندگانه (R) اندازه همبستگی بین مقدار مشاهده شده و مقدار پیش‌بینی شده متغیر ملاک است. هرچه مقدار این ضریب به (۱) نزدیک‌تر باشد، نشان از همبستگی قوی بین متغیرهای مستقل و وابسته دارد و هر چه مقدار آن به (۰) نزدیک‌تر باشد، دلالت بر همبستگی ضعیف بین آنها دارد. ضریب تعیین(R Square – R2) میزان واریانس و تغییرات متغیر وابسته توسط مجموعه متغیرهای مستقل را نشان می‌دهد. هر چه مقدار این ضریب به ۱ نزدیک‌تر باشد نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل توانسته‌اند میزان زیادی از واریانس متغیر وابسته را تبیین کنند (حبیب‌پور و صفری ۱۳۸۸، ٤٨٧). برای تفسیر ضریب تعیین، معمولاً از ضریب تعیین تعدیل‌شده (Adjusted R Square) استفاده می‌شود (منصورفر ۱۳۸۵، ١٦٦).

در ابتدا مقادیر ضریب همبستگی چندگانه (R) و ضریب تعیین ($R\ Square - R^2$) محاسبه و به ترتیب مقادیر ۰,۹٤ و ۰,۸۸ حاصل شد که نشان‌دهنده همبستگی قوی بین متغیرهای پیش‌بینی و متغیر وابسته است. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده نیز برابر با ۰,۸۷ به دست آمده است و این بدان معنا است که متغیرهای پیش‌بین مدل توانسته‌اند ۸۷ درصد از واریانس متغیر ملاک را پیش‌بینی کنند و به عبارت دیگر ۸۷ درصد از سهم واریانس متغیر علاقه‌مندی به تغییر محیط ناشی از متغیرهای پیش‌بین است. بر اساس جدول(٤) $ANOVA^b$ آزمون رگرسیون که تحلیل واریانس را ارائه و معنی‌داری کل مدل را مورد ارزیابی قرار می‌دهد، Sig کل مدل تحلیلی این تحقیق ۰,۰۰۰ به دست آمده است و از آنجا که این سطح معنی‌داری کمتر از ۰,۰۵ است، مدل معنی‌دار می باشد.

با مشاهده سطح معنی‌داری (Sig) حاصل شده برای هر یک از متغیرهای پیش‌بین می‌توان گفت که چون سطح معنی داری کلیه متغیرها (به غیر از حال و هوای معنوی حرم در گذشته) کمتر از ۰,۰۵ به دست آمده است در نتیجه متغیرهای پیش‌بین به طور معنی‌داری می‌توانند تغییرات متغیر ملاک (علاقه‌مندی به تغییر در محیط) را پیش‌بینی کنند. با مقایسه ضریب استاندارد شده متغیرها (Beta) نتیجه می‌گیریم که

جدول ۴: نتایج آزمون رگرسیون چند متغیره در نرم‌افزار SPSS

	متغیرهای پیش‌بین (مستقل)	R	R Square	Adjusted R Square	Beta	t	Sig.
بعد احساسی	حال و هوای معنوی بافت پیرامون حرم در گذشته	۰,۵۱۳	۰,۲٦۳	۰,۲٥٦	۰,۰۰۳	۰,۰۷۰	۰,۹٤٤
	حال و هوای معنوی بافت پیرامون حرم در زمان حال	۰,٤۹۱	۰,۲٤۱	۰,۲۳٤	-۰,۱۱٤	-۲,۸۹۰	۰,۰۰٥
بعد شناختی	شاخص بودن حرم در بافت پیرامونش در گذشته	۰,۷۲٥	۰,٥۲٦	۰,٥۲۱	۰,۱۱۸	۱,۹۹٦	۰,۰٤۹
	حفظ شدن محور دید بصری به حرم از گذشته تاکنون	۰,۷۰۸	۰,٥۰۱	۰,٤۹٦	-۰,۲٥٥	-٤,٥٥۱	۰,۰۰۰
	شاخص بودن حرم در بافت پیرامونش در زمان حال	۰,۸۳۷	۰,۷۰۱	۰,٦۹۸	-۰,٤۹۳	-۹,٤٤۷	۰,۰۰۰
بعد تفسیری	مناسب بودن کاربری‌های اطراف حرم در زمان حال	۰,۷٥۱	۰,٥٦٥	۰,٥٦۰	-۰,۲۱٥	-۳,۸۹۹	۰,۰۰۰
	هماهنگی تغییرات با بافت اطراف حرم	۰,٤۰٤	۰,۱٦۳	۰,۱٥٥	-۰,۱۷۲	-۳,۸٥۸	۰,۰۰۰
بعد ارزش‌گذاری	فاصله مناسب ساختمان‌های بلند اطراف حرم	۰,٥۳۳	۰,۲۸٥	۰,۲۷۸	-۰,۲۳۱	-۲,۹۹۰	۰,۰۰٤
	تغییر نحوه دید به حرم از گذشته تاکنون	۰,٤۲٥	۰,۱۸۱	۰,۱۷۳	۰,۱٤٥	۲,۰۱۳	۰,۰٤۷

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

متغیر شاخص بودن حرم در زمان حال (در جهت منفی) با ضریب ۰,۴۹۳- بیشترین تأثیر را بر تمایل افراد به تغییر در محیط داشته است. منفی بودن این ضریب نشان می‌دهد که به دلیل شاخص نبودن حرم در زمان حال، مردم علاقه‌مند به تغییر در محیط هستند.

ضریب رگرسیون متغیر حفظ شدن محور دید بصری به حرم از گذشته تاکنون ۰,۲۵۵ و منفی است که نشان می‌دهد به دلیل حفظ نشدن محور دید به حرم در گذر زمان، مردم تمایل به تغییر محیط دارند. با توجه به ضریب رگرسیون ۰,۱۱۴- برای متغیر حال و هوای معنوی حرم در زمان حال در می‌یابیم به دلیل کاهش حال و هوای معنوی بافت پیرامون حرم، افراد تمایل به تغییر محیط دارند.

ضریب ۰,۲۱۵- برای مناسب بودن کاربری‌های اطراف حرم و شاخص بودن حرم در بافت پیرامونش در گذشته با ضریب ۰,۱۱۸ نشان دهنده‌ی رابطه مثبت است بدین معنی که به دلیل شاخص بودن حرم در گذشته، مردم تمایل بازگشت به گذشته دارند. ضریب ۰,۲۳۱- برای فاصله مناسب ساختمان‌های بلند اطراف حرم و ضریب ۰,۱۴۵ تغییر نحوه دید به حرم از گذشته تاکنون، بیانگر علاقه مردم به تغییر و بازگشت به گذشته می‌باشد.

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که بافت پیرامون حرم به عنوان شاخص‌ترین بافت شهری در مشهد در حال حاضر نتوانسته است به طور مطلوب از ظرفیت‌های مکانی و کالبدی خود در راستای ادراک معانی حرم مطهر استفاده کند. بیش از ۸۰ درصد از پرسش‌شوندگان این تحقیق بر این باورند که بافت اطراف حرم نیاز به تغییر دارد. در مقایسه میان تصاویر ذهنی خاطره از گذشته و حال ۵۵,۳٪ از خاطره‌ی گذشته‌ی افراد مربوط به خود حرم بوده است، در حالی که امروزه حرم تنها ۱۳,۲٪ از تصویر ذهنی افراد را به خود اختصاص داده است و ۸۶,۸٪ باقی مانده توسط بافت پیرامونی کنونی و موارد جانبی دیگر اشغال شده است. در واقع حرم مطهر به عنوان زمینه اصلی در خاطرات گذشته به پس‌زمینه‌ای کمرنگ در تصاویر ذهنی افراد مبدل گشته است. در مجموع از تحلیل پاسخ‌ها به موارد زیر دست می‌یابیم:

از بررسی نتایج ضریب رگرسیون چند متغیره میان متغیرهای پیش‌بین و متغیر ملاک می‌توان دریافت که رابطه معنی‌داری میان آنان وجود دارد. بررسی ضریب رگرسیون هر یک از متغیرها نشان داد که افراد تمایل به تغییر بافت کنونی پیرامون حرم دارند. بیشترین ضریب رگرسیون ۰,۴۹۳- و ۰,۲۵۵- است که مربوط به شاخص بودن حرم و حفظ شدن محور دید بصری در زمان حال می‌باشد. پس می‌توان بیان نمود که بیشترین بعد ادراکی که در گذر زمان دستخوش تغییر شده، بعد شناختی (میزان شاخص بودن حرم در بافت پیرامون خود) بوده که کاهش چشمگیری یافته است.

پس از بعد شناختی بیشترین ضریب رگرسیون مربوط به متغیرهای بعد ارزشی (فاصله مناسب ساختمان‌های بلند از حرم ۰,۲۳۱- و تغییر نحوه دید به حرم ۰,۱۴۵) و بعد تفسیری (مناسب بودن کاربری‌ها ۰,۲۱۵- و هماهنگی تغییرات با بافت ۰,۱۷۲-) می‌باشد. امروزه چنین به نظر می‌رسد که با افزایش ساختمان‌های بلندی که به فاصله کمی از حرم احداث شده‌اند و کاربری‌هایی که شاید خیلی هم متناسب با حرم و این محدوده نباشند، ادراک معنای حرم از یک اولویت ادراکی به یک مورد دسته چندم در بافت تغییر یافته است.

در نهایت بعد احساسی که مربوط به حال و هوای معنوی حرم می‌باشد، با ضریب رگرسیون ۰,۱۱۴، در طول زمان کمترین تغییر را داشته است و این به دلیل اشتیاق و حضور قلبی همیشگی زائران و مجاوران برای زیارت حرم امن رضوی می‌باشد.

به سبب ظرفیت پایین بافت کنونی پیرامون حرم، بعد شناختی ادراک که بیشترین تأثیر را در معنا دهی به محیط دارد، در گذر زمان بیشترین تغییر را داشته است که این نشان‌دهنده عدم توجه به ابعاد ادراکی و معنایی در معماری ساختمان‌های موجود در بافت کنونی است که بیشتر تحت سیطرهٔ سوداگرایی اقتصادی وعملگرایی افراطی در جهت منفی بوده و نمی تواند به لایه‌های ذهنی شهروندان غنا بخشیده و به حیات خاطره‌ای شهر بیافزاید.

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

پی‌نوشت‌ها

۱. روش تحقیق پیمایشی: در روش پیمایشی محقق ابتدا با یک مسئله نظری یا تحقیق کاربردی آغاز می‌نماید و با اندازه‌گیری تجربی و تحلیل داده‌ها خاتمه می‌یابد (رک: لطیفی ۱۳۸۸)

۲. $n = ((\frac{za}{2} * p)/d)^2 = (\frac{1.645*0.5}{0.08})^2 = 105$

Za/2=1.645 سطح اطمینان ۹۰ درصد

p=0.5 انحراف استاندارد

d=0.08 بازه اطمینان

۳. بخش شمالی مشهد در زمان داشتن چهار باغ و بلوار سراسری شامل محلات: نوغان، قتلگاه، تهپل محله، آب میرزا قبرمیر، حوض مسگرها، سیاه‌آب و بخش جنوبی شامل محلات :چهارباغ، ملک، باغ عنبر، سراب، سرشور، عیدگاه و محله جدیدها تقسیم می‌کرد و آبادانی شهر مشهد تا قبل از توسعه و خیابان کشی‌های جدید بر محور و امتداد همین خیابان بود که محدوده آباد آن کمی پایین تر از کوچه باغ عنبر شامل محلات سراب، چهارباغ و سرشور بود (ماهوان ۱۳۸۳).

فهرست منابع

اسحاقیان، فرانک، عاطفه حسنی و سید مسلم سید الحسینی.۱۳۹۱. ارزیابی طرح بهسازی و نوسازی قطاع ۲ بافت پیرامون حرم مطهر. چهارمین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری.

ایروانی، محمود و محمدکریم خداپناهی. ۱۳۷۱. *روانشناسی احساس و ادراک*. تهران: سمت.

پویان، امیر احسان، عباس حسین زاده و مریم مقدسیان. ۱۳۹۲. بازشناسی و تحلیل هویت ایرانی– اسلامی بر میدان شهدای مشهد از محور منتهی به حرم مطهر رضوی (از ابتدا تا دوران معاصر)، همایش معماری و شهرسازی معاصر.

حبیب‌پور، کرم و رضا صفری. ۱۳۸۸. *راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی*. تهران: لویه.

حیدری، علی اکبر، قاسم مطلبی و فاطمه نکویی‌مهر.۱۳۹۳. بررسی نحوه ارتباط میان دو مفهوم حس مکان و دلبستگی به مکان در خوابگاه دانشجویان. *نشریه هنرهای زیبا* ش.۱: ۲۲– ۱۵.

سجادزاده، حسن و محمدتقی پیربابائی.۱۳۹۱. فرایند رخداد معنا در فضای شهری. *نشریه آرمانشهر*ش.۹.

عباسی، زهرا، فرح حبیب و سیدمصطفی مختاباد امرئی.۱۳۹٤. تدوین اصول و معیارهای ادراک فضایی در معماری بازارهای سنتی ایران. *مدیریت شهری* ش.۳۹.

فیضی، محسن و علی اسدپور.۱۳۹۲. ادراک شهروندان از منظر ساختمان‌های بلند شهری (نمونه موردی هتل چمران شیراز). *نشریه مطالعات معماری ایران* ش.۳.

کابلی فرشچی، سید امیر، محمدتقی رضویان، محمدرضا مبهوت و علی احمدی رستگار.۱۳۹۲. شناسایی مؤلفه‌های ارتقاء کریدورهای بصری در شریان‌های شهری (نمونه موردی خیابان امام رضا(ع) مشهد)، *همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت از معماری بومی تا شهر پایدار*.

کاظمی، علی و مصطفی بهزادفر.۱۳۹۲. بازشناسی نظام معانی محیطی در محیط‌های تاریخی با تأکید بر تحولات اجتماعی مخاطبان (مطالعه موردی: محله صیقلان رشت). *نشریه مطالعات شهری*ش.٦.

لطیفی، غلامرضا.۱۳۸۸. مدیریت شهری در ایران، محدودیت‌ها و چالش‌ها. *فصلنامه علوم اجتماعی* ش.۲۱.

لنگ، جان.۱۳۸٦. *آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط*. ترجمه علیرضا عینی‌فر. تهران: دانشگاه تهران.

ماهوان، احمد. ۱۳۸۳. *تاریخ مشهدالرضا علیه‌السلام*. مشهد: ماهوان.

مدیری، آتوسا. ۱۳۹۱. تبیین نقش مؤلفه معنا در فرایند شکل‌گیری حس مکان. *نشریه هنرهای زیبا* ش.۲۷.

مسعود، محمد و حمیدرضا بیگ‌زاده شهرکی.۱۳۹۲. *بناهای میان‌افزا در بافت‌های تاریخی (مبانی طراحی و معیارهای ارزیابی)*. تهران: نشر آذرخش.

منصورفر، کریم.۱۳۸۵. *روش‌های پیشرفته آماری همراه با برنامه‌های کامپیوتری*. تهران: تهران.

نقی‌زاده، محمد.۱۳۹۳. هویت شهر وکمال بخشی به بافت تاریخی آن (مطالعه موردی: مشهد مقدس). *نشریه هویت شهر*۸(۱۹).

Brown, Barbara B. and Douglas D. Perkins. 1992. Disruptions in place attachment In I. Altman and S. M. Low (Eds.), *Place Attachment*, New York: Plenum Press.

Greenberg, David A. and Michael J. Aminoff and Roger P. Simon. 2009. *Clinical Neurology*. New York: Mc Graw Hill.

Ittelson, William H. 1978. Environmental Perception and Urban Experience. *Journal of Environment and Behavior* 10(2):193-213.

Kaplan, Stephen. 1995. The restorative benefits of nature: Toward an integrated framework, *Journal of Environmental Psychology* 15: 169-182.

Farrar, Margaret E. 2011. Amnesia, Nostalgia, and the Politics of Place Memory, *Political Research Quarterly*. 64(4): 723-735.

Rapoport, Amos. 1990. *The Meaning of the Build Environment: A Nonverbal Communication Approach*. U.S.: University of

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

Arizona Press.

Relph, Edward. 1976. *Place and Placelessness*, London: Pion.

Rubinstein, Robert L. and Patricia A. Parmelee. 1992. Attachment to place and representation of life course by the elderly In Altman and S. M. Low (Eds.), *Place Attachment*, New York: Plenum Press.

Shamsuddin, Shuhana and Norsidah Ujang. 2008. Making places: The role of attachment in creating the sense of place for traditional streets in Malaysia. *Habitat International* 32(3): 399-409.

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

The Evolution of the Perception of Meaning of Imam Reza Shrine over Time

Qasem Motalebi[1*], Fereshteh Eslami[2], Sorayya Taheri[3], Somayye Gordi Takhti[4], Amin Mahdavi[5]

1. Assistant Professor, School of Architecture, College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran.
2. M.A. Candidate for Architecture, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
3. M.A. Candidate for Architecture, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
4. M.A. Candidate for Architecture, Shahid Rajaee Teacher Training University, Tehran, Iran.
5. M.A. Candidate for Architecture, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

With respect to today's international standing of the religious city of Mashhad in the Islamic world, we need to highlight the shrine, according to surrounding context in order to manifest its organization. Lack of attention to the restoration and reorganization of the city texture may reduce tourism, population displacement, economic recession and, above all, the loss of cultural identity and its religious role. While increasing visual quality and sense of urban areas can be an important factor in attracting religious tourists and pilgrims from all over the world to the holy city of Mashhad, maintaining aspects of identity and memory of the local residents and visitors is of prime importance. It seems that change over time can lead to changes in the surrounding and conceptual and visual aspects of the landscape around the shrine of Imam Reza (AS). It seems that the main cause of changes in various aspects is an attempt to reduce the distance from the shrine and its spiritual atmosphere. In fact, we try to answer the questions about the dimensions of perception that have changed over time.

This article focuses on the aspects of meaning in terms of texture perception about the shrine of Imam Reza (AS) in which, during the passage of time, the perception of meaning in parts of cognition, emotion, and interpretation and valuation assessment have been changed. To prove this hypothesis, this study examines the changes in the streets leading to the shrine. The study uses social documentary and survey research methods. 105 people are randomly selected and a questionnaire including open and closed questions have been distributed among them. SPSS and Excel Data analysis softwares are used to analyze the data. First, The Pearson correlation test showed a significant relationship between the dependent and independent variables. The correlation between the dependent variable to the independent variables with Sig. <0.05 is a meaningful relationship. The regression coefficient between independent and dependent variables were extracted and evaluated. The results show that texture around the holy shrine (The most prominent texture in Mashhad) has lost his physical capacity to perceive the meaning of place as a shrine. More than 80% of the respondents of this study believe that the texture around the shrine needs to be changed. The highest regression coefficient = -0.493 and -0.255 show that corresponds thinks that the visual axis of the shrine should be maintained at the present time. So it can be concluded that the mostly changed perception over time is in the cognitive dimension (index of temples in the surrounding texture). Due to the low capacity of the current context surrounding the shrine, cognitive, interpretation, emotion and value perceptions reflect a lack of attention to perceptual dimensions of meaning in architecture.

Keywords: Perception, Identity, the Holy Shrine of Imam Reza (AS), Mashhad.

* Corresponding Author. E-mail: motalebi@ut.ac.ir

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

In the Name of God

Firooze Islam—Journal of Research on Islamic Architecture and Urbanism

Biannual Journal
Vol.2 No.3 Fall/Winter 2016-17
ISSN: 2383-0247

License holder:	Tabriz Islamic Art University
Managing Director:	Prof. Dr. Keynejad. Mohammad Ali
Chief Editor:	Dr. Pirbabaei. Mohammad Taghi
Co-Editor:	Dr. Nejad Ebrahimi. Ahad
Editorial Board:	Prof. Dr. Bemanian. Mohammad Reza (Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tarbiat Modarres University) Dr. Pirbabaei. Mohammad Taghi (Associate professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University) Prof. Dr. Chenaghlou. Mohammad Reza (Professor of Civil Engineering Faculty, Sahand University Of Technology) Prof. Dr. Hojjat. Isa (Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tehran University) Prof. Dr. Keynejad. Mohammad Ali (Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University) Prof. Dr. Mohammad Moradi. Asghar (Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Iran University of Science & Technology) Dr. Mirgholami. Morteza (Assistant Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University) Prof. Dr. Nadimi. Hamid (Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Shahid Beheshti University) Dr. Nejad Ebrahimi. Ahad (Assistant Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University)
Internal Affairs Manager:	Dr. Gharehbaglou.Minou (Assistant Professor of Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University)
Executive Directors:	Eng. Hamze Pirbabaei, Eng. Zahra Alinam
Scientific Advisers:	Dr. Bahram Ajorlou, Dr. Maziar Asefi, Dr. Azita Balali Oskuei, Dr. Morteza Pourmohammadi, Dr. Hasan Sajjadzade, Dr. Farzin Haghparast, Dr. Yaser Shahbazi, Dr. Abbas Ghaffari, Dr. Islam Karami, Dr. Mahdi Mohammadzadeh, Dr. Leila Medghalchi, Dr. Ayda Maleki, Eng. Mahdi Narangi, Dr. Masoud Nari Ghomi, Dr. Masoud Wahdattalab, , Dr. Ali Vandshoari, Dr. Parisa Hashempour
Persian Editor:	Hamideh Hormati (Assistant Professor of Tabriz Islamic Art University)
English Editor:	Kazem Pouralvar (Lecturer of Tabriz Islamic Art University)
Address:	Faculty of Architecture & Urbanism - Tabriz Islamic Art University - Mosalla St - Maghsoudie St - Saat Sq. - Tabriz
Tel:	041-35541813
Web site:	Firooze-islam.ir
E-Mail:	firooze.islam@tabriziau.ac.ir

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]

Tabriz Islamic Art university
1999
Faculty Of Architecture & Urbanism

FIROOZE ISLAM
Journal of Research on Islamic Architecture & Urbanism
3
ISSN: 2383-0247 Vol. 2 , Fall 2016 / Winter 2017

The Comparison of two Holistic View-points in Architecture before and after Modern era: Humoral approach and Salingaros theory
MajidHeydari Delgarm, Mohammad Reza Bemanian, Mojtaba Ansari

Evolution of the Perception of Meaning of Imam Reza Shrine over Time
Qasem Motalebi, Fereshteh Eslami, Sorayya Taheri, Somayye Gordi Takhti, Amin Mahdavi

Architecture in the Paintings of Herat School
Mehdi Mohammadzadeh, Maryam Mesineh ASL

The Foundations of the Formation of Social Interactions Places Based on Islamic Thought
Ahad Nejad Ebrahimi, Minou Gharabaglou, Amir Hossein Farshchian

A Comparison of Traditional Knot and Contemporary Islamic Patterns; Focusing on Their Applications in Contemporary Architecture
Yahya Nourian, Mohammad Hossein Kasraei

The Recognition of the Impact of Occupation and Social Class of Muslim Owners of Qajari Houses of Bushehr on Shaping the Privacy Hierarchy of the Entrance Space
NedaNaseri, KouroshMomeni, Mohammad Amir Kakizadeh, BehzadVasiq

[DOI: 10.29252/ciauj.2.2.15]